

УДК 330.15 : 338.49

Іщенко О.А., д.е.н., професор, директор

Товариство з обмеженою відповідальністю «СММ»

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСТОСУВАННЯ ДОСВІДУ США В СФЕРІ ПРОГРАМУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено досвід США в сфері програмування та планування територіального розвитку. Розглянуто концепцію територіального дуалізму та обмеження її використання на сучасному етапі розвитку соціально-економічних відносин. Узагальнено викладено взаємозалежності регіональної нерівності та національного розвитку. Представлено основні етапи регіонального розвитку країни та їх основні характеристики, зроблено висновки щодо їх особливостей і наслідків для територіальних одиниць та країни в цілому. Проведено порівняння підходів до територіального прогнозування і планування у США та Європейському Співтоваристві, наведено висновки щодо можливості та доцільності використання досвіду США в українських реаліях.

Ключові слова: територіальний розвиток, США, регіональний дуалізм, розміщення продуктивних сил, сталий розвиток, програмування та проектування

Ishchenko O.

POTENTIAL OF IMPLEMENTING USA EXPERIENCE OF PLANNING ANY PROGRAMME SUPPORTS OF TERRITORIAL DEVELOPMENT

In the article the USA experience in programming and planning territorial development are represented. The concept of territorial dualism and limit its use today is analyzed. The overview sets out regional disparities and interdependence of national development. The basic stages of regional development and their main characteristics are researched; conclusions about their characteristics and effects on territorial units and country are made. A comparison of approaches territorial forecasting and planning in the United States and the European Community is represented; the conclusions about the possibility and feasibility of using the US experience in Ukrainian reality are made.

Keywords: spatial development, USA, regional dualism, productive forces, sustainable development, programming, territorial projects

Ищенко А.А.

ПОТЕНЦІАЛ ПРИМЕНЕННЯ ОПЫТА США В СФЕРЕ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ПРОЕКТИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье исследован опыт США в сфере программирования и планирования территориального развития. Рассмотрена концепция территориального дуализма и ее использование на современном этапе развития социально-экономических отношений. Обобщенно изложены взаимозависимости регионального неравенства и национального развития. Представлены основные этапы регионального развития страны и их основные характеристики, сделаны выводы об их особенностях и последствиях для территориальных единиц и страны в целом. Представлены результаты сравнения подходов к территориальному прогнозированию и планированию в США и ЕС, сделаны выводы о возможности и целесообразности использования опыта США в украинских реалиях.

Ключевые слова: территориальное развитие, США, региональный дуализм, размещение производительных сил, устойчивое развитие, программирование и проектирование.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Науковий супровід територіального розвитку формується на стику географічних, економічних, природничих та управлінських наук. Вагомий внесок у розвиток територіального планування зробили К. Г. Воблій, О. Т. Діброва, М. М. Паламарчук, О. М. Алимов, Ф. Д. Заставний, М. Д. Пістун, О. І. Шаблій, С. І. Дорогунцов, М. У. Долішний, Я. І. Жупанський, П. Т. Ващенко та когорта сучасників – П.Т. Бубенко, З.В. Герасимчук, В.С. Кравців, І.В.

Лисенко, С.М. Шкарлет. Екологічну проблематику територіального розвитку досліджено Л.В. Жаровою, Г.О. Обіход, О.Ю. Поповою, В.Г. Потапенком, Є.В. Хлобистовим та іншими. Проте сучасні процеси та прискорення темпів розвитку роблять дослідження з питань територіального розвитку актуальними та нагальними.

Наприкінці 19 ст. проблема розвитку територій була тісно пов'язана з розміщення виробництва. Засновники теорії розміщення виробництва А. Вебер і У. Тюнен фактично вперше довели, що саме розміщення окремого підприємства може забезпечити, при однакових умовах, індивідуальному власникові найбільший прибуток, що втілилось у «теорію штандарту». А. Вебер у праці «Теорія розміщення промисловості» абстрагується від дії законів ринкової економіки, оскільки об'єктом побудови своєї теорії обирає ізольовану господарську територію. У зв'язку з цим йому закидають, що він сконструював чисту теорію, суть якої полягає в тому, що виробництво розміщується за принципами найменших витрат, а розміщення промисловості визначається трьома чинниками або, як він їх називає, «орієнтаціями»: 1) транспортною орієнтацією; 2) робочою орієнтацією; 3) агломерацією. Теорія розміщення сільського господарства У. Тюнена підкреслює вигідність застосування різноманітних варіантів розміщення сільського господарства в ізольованій державі щодо великого міста, яке розглядається як єдиний ринок збуту сільськогосподарських продуктів. У 40-х роках 20 ст. з'являється дослідження А. Льоша, який надає значення ринкам збуту готової продукції як головному чиннику розміщення підприємств. Він впроваджує новий критерій оцінки розміщення підприємств — інтереси всього господарства країни. Слід також згадати дослідження з «географічного детермінізму», який вирішального значення надає географічному середовищу в розвитку і розміщенні промисловості різних країн і районів. Окремі вчені (Е. Хентінгтон) надають вирішального значення температурним умовам, які обмежують географію діяльності людини і є кліматичним лімітом розміщення продуктивних сил.

Очевидно, що в сучасному світі теорії щодо територіального розвитку зазнають змін під впливом не тільки глобалізаційних процесів, технологічного поступу та економічних криз, але і теорій сталого розвитку, що стала панівною на всіх рівнях управління та планування протягом останніх років. Розуміння благополуччя держави і території не тільки через економічні показники, а також включення ресурсів та збереження і відновлення довкілля до пріоритетів розвитку, потребує оновлення теоретичних та практичних поглядів на територіальний розвиток. Наразі територіальне планування та прогнозування повинно базуватись на забезпеченні паритету соціальних, екологічних та економічних складових розвитку, балансу локальних і національних пріоритетів та інтересів. В цьому контексті дослідження світового досвіду та можливості його застосування для України є актуальними.

Цілі статті. Метою пропонованої статті є аналіз досвіду США в сфері програмування та проектування територіального розвитку і його екстраполяція для сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перші спроби систематизувати проблеми територіального планування та програмування належать Вільямсону Дж. [1], який запропонував використати для цього теорію **регіонального дуалізму** (*regional dualism*). Регіональний дуалізм є похідною теорії економічного дуалізму, що було запропоновано Боеке Дж. [2] і передбачало співіснування двох окремих секторів економіки в межах однієї країни, що мають різні рівні соціально-економічного та просторового розвитку, технологій, що використовуються, структури попиту тощо. На загал економічний, технологічний та регіональний дуалізм часто є наслідком соціального дуалізму, як відсутності відносин між людьми різних територій, рас, релігії, мови.

Заслужують на увагу ряд ініціатив з територіального планування та програмування, спрямованих на зниження рівня регіонального дуалізму, зокрема таких інституцій як:

Теннессі Валеї Агенція (*Tennessee Valley Authority, TVA*) [3] – федеральна агенція, створена у травні 1933 року для забезпечення судноплавства, контролю повеней, виробітки електроенергії, виробництва добрив і загального економічного розвитку району Долини Теннессі, що особливо постраждала від Великої депресії. TVA була створена не тільки як постачальник ресурсів, але й регіональна агенція з розвитку, що мала допомогти модернізації економіки регіону. До юрисдикції TVA відноситься більша частина Теннессі, частини Алабами, Міссісіпі і Кентуккі, деякі ділянки Джорджії, Північної Кароліни і Вірджинії. Зараз компанія є найбільшою у США федеральною агенцією з планування економіки. Практика корпорації стала моделлю організації територіального планування та налагодження державно-приватного партнерства у багатьох країнах (детальніше у [4]).

Бонневільська Енергетична Адміністрація (*Bonneville Power Administration, BPA*) – федеральна агенція створена у 1937 р., що працює у Тихоокеанському регіоні. Її було засновано згідно з постановою Конгресу для забезпечення функціонування ринку електроенергії, що вироблялась дамбою Бонневіль на річці Колумбія, зокрема через будівництво інфраструктурних об'єктів для передачі електричних потужностей до мережі. Конгрес уповноважив Агенцію бути маркетинговим агентом для забезпечення роботи всіх федеральних енергетичних потужностей в Тихоокеанському регіоні. Наразі Бонневіль Пауер є однією з чотирьох регіональних Федеральних маркетингових енергетичних агенцій (*Power Marketing Administration*) при Міністерстві енергетики США (*United States Department of Energy, DOE*)

Регіональна комісія Аппалачі (*Appalachian Regional Commission, ARC*) [5] – приклад федерально-державного партнерства, заснованого у 1965 р. для співпраці з Аппалачі з метою створення можливостей для самопідтримки економічного розвитку і поліпшення якості життя. Комісія співпрацює із 420 округами у 13 штатах і губернаторами Західної Вірджинії, Алабами, Джорджії, Кентуккі, Меріленду, Міссісіпі, Нью-Йорку, Північної Кароліни, Огайо, Пенсільванії, Південної Кароліни, Теннессі і Вірджинії, та офіційним представником Президента, що уособлює федеральний уряд.

Прийнято вважати, що початком політики регіонального та територіального розвитку, у контексті того, як це трактується світовим співтовариством, стало саме заснування Регіональної комісії Аппалачі. Власне, оприлюднення матеріалів щодо справжнього стану життя Аппалачів під час передвиборчої компанії сприяло розвінчання впевненості, що «приплив піднімає всі човни», та показало рівень зубожіння окремих верств населення, що не мали доступу до будь якої інфраструктури, нормальних умов освіти та лікування. Це був перший виклик регіонального дуалізму, що знайшов вирішення, у тому числі, через запровадження системи територіального планування та програмування. Наукові дослідження того часу, зокрема [1], висвітлили обмеженість теорій, побудованих на висновках Борт-Штейна (*Borts Stein Model*) (див. рис. 1.) та обґрунтовували набагато складніші взаємозв'язки між регіональною нерівністю та процесом національного розвитку.

У пояснення вищезгаданої тези, розглянемо країну із низькими доходами на душу населення. Ймовірно, що відмінності між регіонами будуть невеликими – всі будуть мати складне економічне становище. Припустимо, що одні регіони починають активно розвиватись – скориставшись вдалим географічним розташуванням, доступом до ресурсів чи іншим набором сприятливих факторів – тим самим започаткувавши процес, що був описаний Дж.Мюрдалем [9] як круговий кумулятивний причино-наслідковий зв'язок, завдяки якому первинний рівень економічного зростання пришвидшується при позитивній динаміці розвитку сусідніх регіонів. Таким чином, регіон, що почав зростання, матиме найшвидші його темпи, у тому числі завдяки зростанню інших регіонів. Виникає ситуація коли спостерігається зростання доходів у країні та об'єктивне покращення економічної ситуації в кожному з регіонів, але рівень регіональних диспропорцій продовжує збільшуватись (точка 1 на рис. 1). Існує гіпотеза, що зростання розриву між регіонами викликано часовим лагом, який

потрібний для адаптації до ринкових сигналів, що передбачають відставання за неокласичним механізмом урівноваження. У подальшому дисбаланс між регіонами повинний зменшитись при збереженні тренду зростання доходу на душу населення. Нівелювання диспропорцій без додаткового втручання та зміни зовнішніх факторів впливу може зайняти тривалий час. Наразі питання необхідності втручання держави для пришвидшення цього процесу та зменшення регіонального дисбалансу залишається відкритим. Кожна країна дає власну відповідь і це закладає базис для різних підходів до регіональної політики та територіального програмування розвитку.

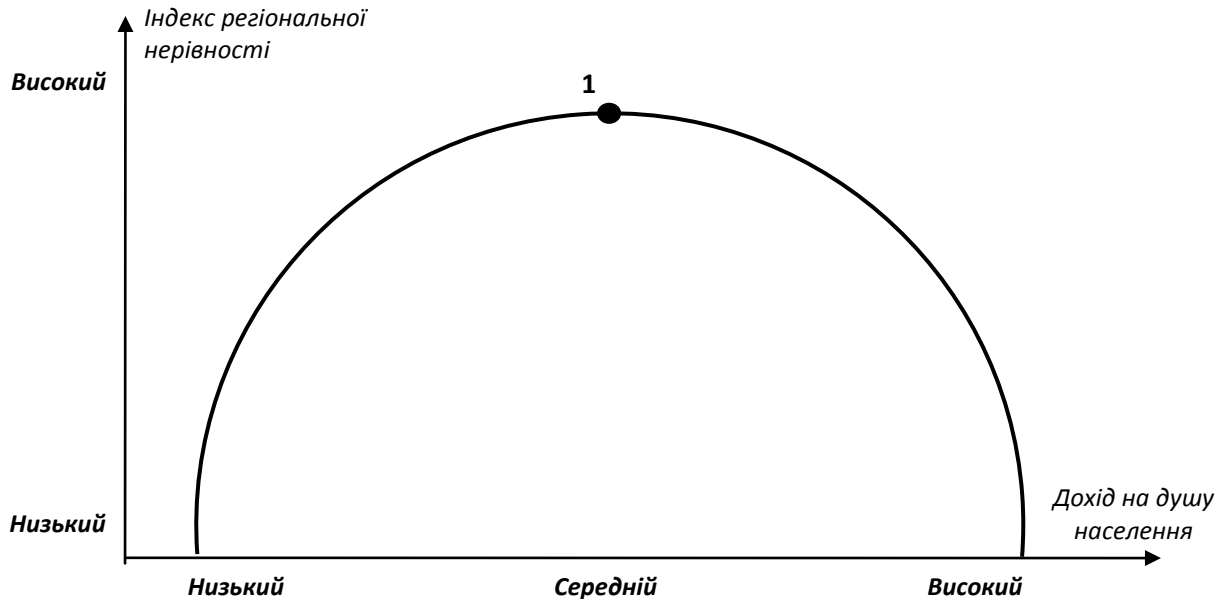

Рис. 1. Стилїзована репрезентація взаємозалежності регіональної нерівності та національного розвитку [6-8]

Сучасна ситуація щодо регіонального дисбалансу в США виглядає наступним чином: всі американські штати входять за версією ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) до 20% кращих регіонів з можливості отримання доходів, і принаймні один штат входить до 20% кращих регіонів за всіма показниками благополуччя (доходи, робочі місця, забезпеченість житлом, охорона здоров'я, доступ до послуг, навколишнє середовище, освіта, безпека, залучення громадян до управління, можливості громад, і задоволеність рівням життя) [10]. Найбільша нерівність спостерігається у можливостях громад, наявності робочих місць та рівні охорони здоров'я (за останнім показником спостерігаються найбільші регіональні диспропорції: Гавайські острови входять до 30% кращих регіонів ОЕСР, а Міссісіпі, що входить до найгіршого 1%).

У найбільш заможних штатах 92% робочої сили має принаймні середню освіту, що на 18% більше, ніж у середньому по ОЕСР. Штати з найнижчими для США показниками економічного розвитку мають кращі за середні для ОЕСР такі показники: якість повітря, освіта, рівень доходу, задоволеність життям, забезпеченість житлом. Водночас показники громадянської активності, рівня безпеки, тривалості життя та рівня смертності є нижчими за середні для ОЕСР. (детальніше у табл. 1).

Таблиця 1

США згідно індикаторів благополуччя ОЕСР (на основі [11])

	США, штати	Середній	ОЕСР,
--	------------	----------	-------

	Кращі 20%	Гірші 20%	показник для країни	середній показник
<i>Суспільство (Community)</i>				
Розвиток мережі соціальної підтримки (%), середній показник 2006-2014 рр.	95.7	88.5	92.1	88.9
<i>Працевлаштування (Jobs)</i>				
Ріень зайнятості (%), 2014	74.9	64.5	69.6	66.3
Рівень безробіття (%), 2014	4.5	7.4	6.2	8.6
<i>Охорона здоров'я (Health)</i>				
Очікувана тривалість життя при народженні (роки), 2013	80.3	76.5	78.6	79.7
Рівень смертності (на 1 000 осіб), 2013	7.3	9.8	8.5	8.4
<i>Залучення суспільства (Civic engagement)</i>				
Активність виборців на останніх виборах (%), 2015	70.9	54.7	68.0	68.1
<i>Доступ до послуг (Access to services)</i>				
Домогосподарства із ширококутним доступом до Інтернету (%), 2014	83.0	72.2	78.1	69.8
<i>Навколишнє середовище (Environment)</i>				
Рівень забруднення повітря частками РМ 2.5 (µg/m ³), 2013	4.5	9.8	7.5	10.4
<i>Задоволенням життям (Life satisfaction)</i>				
Самооцінка рівня задоволення (по шкалі від 0 до 10), середній показник за 2006-2014рр.	7.6	6.9	7.2	6.7
<i>Домогосподарства (Housing)</i>				
Кімнат на особу, 2013	2.7	2.0	2.4	1.8
<i>Освіта (Education)</i>				
Робоча сила, що має принаймні закінчену середню освіту (%), 2014	92.3	85.2	89.4	74.3
<i>Безпека (Safety)</i>				
Рівень самогубств (на 100 000 осіб), 2013	2.0	6.7	4.5	3.4
<i>Дохід (Income)</i>				
Найвищий дохід на душу населення (USD, за паритетом купівельної спроможності), 2013	43 888	31 642	37 263	17 916

Зупинимось більш детально на участі держави в політиці територіального розвитку. Докладний аналіз ролі федерального уряду в регіональному розвитку представлений у роботах М. Драбенстотта (*Drabenstott M.*) [12], в якому він спробував простежити просторові аспекти впливу широкого спектру програм, що ініціювались та втілювались різними гілками уряду, але рідко були «вписані» у формальний контекст стратегії регіонального розвитку. Міністерство торгівлі США [13] ще у 1967 році замовило дослідження ефективності федеральних програм державних закупівель, у якому зазначило, що «що можливість та відповідальність Федерального уряду полягає у створенні сприятливих умов для зростання економічного добробуту, стимулювання зайнятості, перетворилось на часто повторюваний та пустопорожню тезу... Нажаль, багато з секторів економіки не приймають участі у згаданому розвитку на повну силу. Для них поняття економічного благополуччя стало лише показником, що ілюструє різницю між процвітаючими та депресивними регіонами... Місцеві органи влади та ринкові агенти традиційно намагаються забезпечити означені цілі, проте на індивідуальному рівні, що з огляду на всеосяжність та різноманіття поточних проблем, є неефективним і потребує формулювання чітких пріоритетів і підпорядкування ним всіх цілей».

Основним висновком стало те, що не повинно бути розбіжностей та протиріч між національними цілями, спрямованими на забезпечення загальнонаціонального добробуту, та тими, що фокусуються на розв'язанні внутрішніх проблем. Під час дослідження було виділено 180 програм «економічного зростання» за підтримки

Федеральних Агенцій, що пропонували розробку різноманітних стратегій планування та економічного розвитку, створення промислових парків, ремонту інфраструктури, реконструкції будівель тощо. Був проаналізований зв'язок між витратами на оборону та регіональний розвиток (див. дослідження Р. Болтона, зокрема [14]) із залученням Міністерства оборони США, Міністерства сільського господарства, Міністерства житлового будівництва та міського розвитку за період до 2000 р. У сучасній системі держуправління США функції планування та програмування територіального розвитку здебільшого сконцентровані у Регіональній Комісії Аппалачі та Адміністрації економічного розвитку (*Economic Development Administration, EDA*), що функціонує в рамках Міністерства Торгівлі та має повноваження щодо просторового економічного розвитку в рамках федерального уряду. Місія Адміністрації економічного розвитку – очолити федеральну програму економічного розвитку шляхом стимулювання інноваційної діяльності та конкурентоспроможності, створення підґрунтя для зростання і успіху територій США на світовому рівні [15]. Традиційно агентство керує програмами у наступних сферах: (i) громадська діяльність і економічний розвиток; (ii) економічна допомога та її коригування; (iii) дослідження і технічне забезпечення на національному рівні; (iv) технічна допомога на місцевому рівні; (v) планування та програмування; (vi) робота навчально-наукового центру економічного розвитку; (vii) допомога при здійсненні торгових операцій чи реалізації програм з торгової діяльності.

Поворотною точкою функціонування Адміністрації Економічного Розвитку було розширення повноважень у 1998 р., коли повноваження щодо адміністрування програм розвитку сільських територій було доповнено стимулюванням інвестицій та розвитку підприємницької діяльності також у депресивних міських громадах [16].

Аналіз результатів територіального планування та програмування, їх ефективності знов повертає увагу дослідження до Регіональної Комісії Аппалачі, яка мала істотний вплив на розвиток територіальної політики всієї країни. Комісією було досягнуто значних результатів. Зокрема, за період 1965-1991 рр., загальний дохід на душу населення, що було охоплено програмою, зростав на 48% швидше ніж в тих, кого не було охоплено, але він мешкав на тій же території; збільшення народжуваності було більше на 5%. В подальші роки темпи зростання зрівнялись для всіх територій та всіх верств населення, загальною тенденцією залишились більші темпи покращення добробуту населення на периферії порівняно з центральними містами. Важливим висновком програми стало те, що кожна територія, яка брала участь у загальній програмі, мала можливість спрямовувати ресурси на різні пріоритети, що істотно вплинуло на кінцеву ефективність. Наразі проводиться загальна систематизація цих результатів, але висновок щодо необхідності території вибирати власні пріоритети в рамках сформульованих стратегічних, що покладено в основу загальної ініціативи, є безсумнівним. Питання, які активно дискутується, зокрема у [17], - це наскільки стимулювання окремих точок зростання може стати ефективним каталізатором розвитку всієї території. Результати роботи комісії Аппалачі в цьому контексті вражаючі, адже вкладені в територіальні програми розвитку в період 1965-1991 рр. 13 млрд. дол. дозволили досягнути щорічного зростання доходів на 8,4 млрд. дол. Водночас науковці зазначають [12], що досвід Комісії Аппалачі є одним з прикладів успішного територіального планування та програмування, проте не може екстраполюватися на всі інші території, навіть у межах США.

Нині робота Департаменту та Комісії здебільшого зосереджена на розвитку інфраструктури, на відміну від держав Європейського Співтовариства, програми територіального розвитку можуть фокусуватись на розвитку специфічних галузей або навіть на підтримці конкретних фірм, що повинні стати точками зростання регіону. Загальна характеристики програм у динаміці представлена у табл. 2. Зауважимо, що особливостями політики регіонального та територіального розвитку США є висока мобільність робочої сили (вища за європейську), значна роль легальних та нелегальних іммігрантів (щоправда наразі ЄС також зіштовхнувся із цією особливістю, проте вплив

на програми розвитку цих процесів ще не узагальнений) та географічна орієнтація програм (тобто зосередженість на розвитку конкретної території, а не держави загалом). Серед основних вад політики закидається її неузгодженість, адже сукупність програм не є політикою та не спроможна забезпечити реалізацію стратегічних цілей.

Таблиця 2.

Періоди регіонального економічного розвитку (складено автором на основі [12] та [18])

Назва етапу	Індустріалізація (Industrial Recruiting) 1950х - початок 1980х	Скорочення витрат (Cost Competition) початок 1980х – початок 1990х		Регіональна конкурентоспроможність (Regional Competitiveness) початок 1990х – наст. час
Основні характеристики та пріоритети етапу	<ul style="list-style-type: none"> Визначення точок зростання Розробка стратегій Формулювання основних факторів успішного територіального розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> Створення експортного потенціалу Активне використання фінансових механізмів стимулювання розвитку, зокрема державне фондування та субсидії, податкові канікули, Створення індустріальних парків Стимулювання створення промислової інфраструктури 	<p>Економія на масштабах</p> <p>Об'єднання промислових галузей, дерегуляція з метою зниження витрат</p> <p>Забезпечення благополуччя галузей промисловості, що вже працюють (покращення не тільки економічних, але соціальних та екологічних показників</p>	<p>Орієнтація на інновації та розвиток підприємництва</p> <p>Розвиток кластерів</p> <p>Стимулювання приватних досліджень та комерціалізація експертиз</p> <p>Оцінка регіональних активів: людського капіталу, частки робочої сили із вищою освітою, доступ до суспільних благ, тощо.</p>

Етап регіональної конкурентоспроможності є одним із найбільш ендогенних, тобто орієнтованих на пошуки внутрішніх точок росту, він є передумовою трансформації територіального управління та планування в країні, адже орієнтований на територіальний (в термінології наукової спільноти США – регіональний) розвиток і конкуренцію. На перший план виходить конкуренція типу територія - територія, причому території можуть знаходитись в різних штатах (областях, регіонах). Особливістю останнього періоду є використання знань та практик, що були створені та апробовані раніше, зокрема: комплексний аналіз, запропонований В.Ізардом [19] та переосмислений С. Чаманскі та Л.А. деАбласом [20-22]; кластерний підхід до розвитку Е. Бергмана та Е. Фезера [23], що ґрунтувався на вивченні територіальних особливостей та пошуків точок росту; розбудови стратегії розвитку кластера на основі ідеї творчого класу (детальніше у [24]), зростанні ролі підприємництва, венчурного капіталу та інновацій в якості складових, поєднання яких складає конкурентоспроможність регіону.

Однією з основних ініціатив даного етапу розвитку вважається Інновації робочої сили в регіональному економічному розвитку (*Workforce Innovation in Regional Economic Development – WIRED*), що було започатковано у 2005 р. Міністерством Праці США [25]. В рамках ініціативи було створено платформу для інтеграції економічної активності та можливостей розвитку робочої сили в різних регіонах та кооперації між ними на всій території США. Вперше стрижнем програми є людина та потенціал її розвитку. Частково це стало можливо завдяки орієнтації на фінансування підготовки та перепідготовки робочої сили, щоправда в контексті конкретних пакетів стимулюючих

заходів, для стимулювання або підтримки бізнес-активності в регіоні. Проте, найбільшою різницею між нинішнім періодом та попередніми є персоналізований підхід, на відміну від узагальнюючих заходів, що практикувались попередні роки.

У якості проміжних висновків зазначимо, що територіальна політика США розвивалась під впливом ринкових сил, з одного боку, та втручання держави на різних рівнях, яке було важливим для вирівнювання соціально-економічного благополуччя регіонів, з іншого. Різниця між залученням уряду на всіх рівнях до територіального планування та програмування між США та ЄС протягом останніх 30 років стала більш відчутною: у США державні та федеральні політики і програми мають більший вплив на формування та розвиток територій. Водночас, і ЄС, і США у своїх політиках та програмах значну частину фінансування виділяли на розвиток інфраструктури, особливо транспортної, як основи територіального зростання.

Порівнюючи підходи до територіального планування та програмування також слід зазначити, що баланс між ринковими та державними важелями в Америці історично формувався на основі переговорного процесу та врахування інтересів зацікавлених сторін. Зауважимо, що на територіальний розвиток США мали істотний вплив іммігранти з європейських країн, Центральної та Південної Америки, які безпосередньо впливали на ринок праці, споживчу поведінку та розселення, а у довгостроковому періоді формували нові традиції та змінювали статевовіковий склад населення.

Наприкінці виокремимо основні проблеми, які потребують реакції та відображення у територіальному плануванні та прогнозуванні у найближчі роки: (і) розбудова інфраструктури для розміщення та забезпечення прогнозованих 80 млн. осіб, що переїдуть до США до 2050 р. ; (ii) розподіл ресурсів для забезпечення життєдіяльності всіх територій та охорона довкілля, зокрема гостро постає питання забезпечення водними ресурсами зростаючих урбанізованих територій та очищення стічних вод. Безумовно, існують й інші проблеми, але самі ці є на думку сучасних експертів найбільш актуальними та потребують державного втручання на рівні планування, прогнозування і експертизи проектів територіального розвитку.

Висновки. Підсумовуючи огляд політики регіонального та територіального розвитку в США, можна стверджувати щодо її несхожості із прийнятою у Європейському співтоваристві або Канаді. Вона не має цілісності, і складається із розгалуженої, не завжди взаємоузгодженої мережі різнопрофільних комплексних програм, запроваджених федеральними, державними та місцевими органами влади, що іноді перетинаються у просторовому вимірі. Зауважимо, що характер або набір таких програм значно змінився за період 1975-2015 рр., зокрема в наслідок змін у просторовій організації виробництва через державні та приватні інвестиційні стратегії та зміною структури попиту і обсягів споживання, у тому числі в наслідок глобалізації. Узагальнюючи, можна виокремити ряд етапів в процесі просторового розвитку США, кожен з яких супроводжувався власним набором політик та механізмів регулювання. Наразі країна перебуває в стадії формування чергового етапу просторової політики.

Порівняння досвіду ЄС та США у наукових джерелах зазвичай зосереджено на питаннях розподілу добробуту та благополуччі населення. Постає питання, чи уможливило більш рівномірний територіальний розвиток та успішність держави (поняття успішності розкрито у [26]) ліберальна ринкова політика, особливо в питаннях праці, житла та розміщенні промисловості, а також превалювання непрямого впливу федерального уряду в просторовому розвитку. Однозначної відповіді науковою спільнотою наразі не дано з наступних причин:

несхожість географічного розташування та масштабів країн (наприклад, штати у США та NUTS II¹ у ЄС);

неузгодженість поглядів на те, які саме країни слід розглядати в межах ЄС для проведення відповідного аналізу, адже останні роки їх композиція швидко змінюється; відсутність єдиного погляду на часові межі, за які слід оцінювати ефективність підходів то територіального програмування та планування.

Загалом можна стверджувати, що ЄС більш зацікавлені проблемами територіального розподілу та його «справедливістю» (питання щодо показників ефективного та справедливого розподілу є дискутованим), тоді як у США штати менше конкурують між собою і дотримуються думки щодо нульової конкуренції між територіями та зосередженні на міждержавній конкуренції та комунікаціях, недооцінюючи важливість комунікацій, співпраці та конкуренції між територіями.

Важливим висновком для України повинно стати необхідність стратегічного бачення пріоритетів територіального розвитку на національному рівні, що повинні стати наскрізними для низових ініціатив та галузевих програм. Також слід більш уважно дослідити досвід роботи спеціальних Комісій, їх повноважень, що стали основою для розвитку територій та їх вирівнювання у США, можливості їх імплементації в Україні. На особливу увагу заслуговує досвід роботи Комісії Аппалачі для розробки програм розвитку територій на Сході України, де також наразі відбувається руйнація інфраструктури та накопичення екологічних проблем.

Необхідною умовою територіального розвитку як в США, так і ЄС, є розвиток інфраструктури, у тому числі транспортної. Вважаємо, що Україна має також сконцентрувати свою увагу на розвитку інфраструктури, і при програмуванні та проектуванні територіального розвитку акцентувати увагу не тільки на розвитку промисловості, але й інфраструктурі, що у сукупності дозволить підняти рівень добробуту населення.

Охорона довкілля і раціональне використання природних ресурсів може стати однією з наріжних точок розвитку території за умов включення означених питань до

¹ *NUTS II - Номенклатура територіальних одиниць для цілей статистики (фр. nomenclature des unités territoriales statistiques, NUTS) — стандарт територіального поділу країн для статистичних цілей. Стандарт розроблений Європейським Союзом та детально охоплює лише країни ЄС. Територіальні одиниці (NUTS-одиниці), що визначаються даними стандартом, можуть відповідати адміністративно-територіальним одиницям країн, але в деяких випадках дана відповідність відсутня.*

стратегічних пріоритетів розвитку та їх наскрізне відображення в інших програмах. Основою для розвитку в Україні також повинні стати: орієнтація на інновації і розвиток підприємництва; розвиток кластерів; стимулювання приватних досліджень та комерціалізація експертиз, оцінка регіональних активів: людського капіталу, частки робочої сили із вищою освітою, доступ до суспільних благ, тощо.

Список використаних джерел:

1. Williamson, J.I. Regional inequality and the process of national development / Williamson, J.I. // Economic Development and Cultural Change. – 1965 - № 4. – P.3-84.
2. Boeke J.H. Economics and Economic Policy of Dual Societies - New York: Institute of Pacific Relations, 1953. – 324 p.
3. Tennessee Valley Authority. Official site. [On-line resource]. – Retrieved from : <https://www.tva.gov/>
4. Ekbladh D. TVA: Grass-Roots Development, David Lilienthal, and the Rise and Fall of the Tennessee Valley Authority as a Symbol for U.S. Overseas Development, 1933—1973 / Ekbladh D. // Diplomatic History Summer – 2002 - Vol. 26 Issue 3 – pp. 335—374.
5. Appalachian Regional Commission. Official site. [On-line resource]. – Retrieved from : <http://www.arc.gov/>
6. Borts G. H. Economic Growth in a Free Market. / G. H. Bort, J. L. Stein. - New York & London: Columbia University Press, 1964. – 235 p..
7. Perroux F. Note sur la notion de 'pôle de croissance' / Perroux F. // Economie Appliquée – 1955 – Vol. 8. – P.307-320
8. Hirschman, A.O. The Strategy of Economic Development / Hirschman, A.O. – New Haven, Conn. 1958. – 158 p.
9. Myrdal, G. Economic Theory and Underdeveloped Regions / Myrdal, G. – London, 1957. – 341 p.
10. Regional Well-Being In OECD Countries: United States // OECD official site [Internet resource]. – Retrieved from: <http://www.oecd.org/gov/regional-policy/USA3.pdf>
11. OECD Regional Well-Being Database [Internet resource]. – Retrieved from: www.oecdregionalwellbeing.org
12. Drabenstott, M. A Review of the Federal Role in Regional Economic Development / Drabenstott, M. – Kansas City, Federal Reserve Bank, 2005. – 345 p.

13. US Department of Commerce Long Term Economic Growth: 1860-1965 – Washington, DC, Superintendent of Documents, 1967. – 258 p.
14. Bolton R. Defense Purchases and Regional Growth / Bolton R. – Washington, DC, Brookings Institution. 1966. – 175 p.
15. U.S. Economic Development Administration. Official site [Internet resource]. – Retrieved from: <https://www.eda.gov/>
16. Mulock B. Economic Development Administration: Overview and Issues / Mulock B. // Congressional Research Service - Issue Brief for Congress – April 11 - 2003. – P. 47-58.
17. Isserman A. M. The economic effects of the Appalachian Regional Commission / Isserman, A. M., T. Rephann // Journal of the American Planning Association – 1995. - Vol. 61. – P. 345-365.
18. Spatial/Territorial Development Policies in the United States. / [Geoffrey J.D. Hewings; Edward Feser; Ken Poole]. - University of Illinois: 2009. – 47 p.
19. Isard W. Methods of Regional Analysis / Isard, W. – Cambridge: MIT Press. 1960. – 470 p.
20. Czamanski S. Some empirical evidence of the strengths of linkages between groups of industries in urban regional complexes/ Czamanski, S. // Papers of the Regional Science Association. – 1971.– Vol. 27. – P. 137–150
21. Czamanski S. Study of Spatial Industrial Complexes / Czamanski, S. – Halifax, Nova Scotia: Institute of Public Affairs. 1976. – 245 p.
22. Czamanski S. Identification of industrial clusters and complexes: a comparison of methods and findings / Czamanski, S., de Ablas L.A. // Urban Studies – 1979. – Vol. 16 – P. 61–80
23. Bergman E. M. Industrial and Regional Clusters: Concepts and Comparative Applications. / Bergman E. M., Feser E.J. [On-line resource] – Retrieved from: www.rri.wvu.edu/WebBook/Bergman-Feser/contents.htm
24. Florida R. The Rise of the Creative Class / Florida R. - New York, Basic Books, 2002. – 148 p.
25. United States Department of Labor Official site [Internet resource]. – Retrieved from: <https://www.dol.gov/>
26. Жарова Л.В. Переосмислення сталого розвитку як підґрунтя розбудови держави та подолання кризових явищ / Жарова Л.В. // Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі. Дискусії 2016. [монографія] – Черкаси: Чебаненко Ю., 2016. – С. 126-137